

Kulturarvsprogram för Söderköpings kommun 2009 -2011

Antaget av Kommunfullmäktige 2009-06-17

Innehåll

Inledning	3
Vad är kulturarv	4
Vision och mål	5
Kulturarv och tillväxt -Kulturturism	6
Kulturarvet i samhällsplaneringen	7
Samarbete	7
Bevara och vårda	8
Tillgängliggöra	10
Levandegöra	12
Bilaga 1 Kulturarvsaktörerna i Söderköpings kommun	14
Bilaga 2 Söderköpings historia	18
Bilaga 3 Kulturmiljöer i Söderköpings kommun	20
Bilaga 4 Källor till kulturarvet	23

Inledning

Det är en angelägenhet för oss alla att vårda och bevara vårt kulturarv. Idag bedrivs arbetet på många nivåer: riksantikvarieämbetet, centralmuseer, universitet och högskolor, regionala museer, lokala museer, kommuner, föreningar, studieförbund och skolor, enskilda forskare och amatörer. Ett mål med Söderköpings kulturarvsprogram är att få en överblick av vad som gjorts och görs, vilka källor som finns att tillgå, vad som behöver kompletteras, samt formulera strategier för samordning, samarbete, bevarande och tillgängliggörande.

Hur vårdar och brukar vi kulturarvet, hur skapar vi delaktighet?

Hur ska vi använda den resurs kulturarvet är för att utveckla kommunen och skapa ett mervärde för dess invånare och besökare?

För Östergötland finns ett regionalt kulturarvsprogram 2008-2010 som Söderköpings kulturarvsprogram anknyter till. Det i sin tur är knutet till det regionala insatsprogrammet för Östergötland ”Kultur 2007-2013”.

Vid framtagandet av Kulturarvsprogrammet har ett antal dialoggrupper involverats. Det har varit hembygdsföreningarna och andra föreningar med kulturarvsinriktning samt enskilda lokala forskare. De ombads fundera över vad de tyckte var bygdens identitet, vad som var viktigt att lyfta fram, vad man behövde komplettera etc.

Även de kommunala avdelningarna med anknytning till kulturarvsverksamhet (Kommunarkivet, Biblioteket, Samhällsbyggnadskontoret, Skolan, Turistbyrån, Kulturkontoret) har träffats och diskuterat kring sin roll och sin påverkan på kulturarvsarbetet.

Programmet har också diskuterats med Kulturarv Östergötland, Länsstyrelsen och Östergötlands Länsmuseum.

I ”Vision Söderköping 2020” fastställs betydelsen av anknytning till historien:

”Vår framtid är i stor utsträckning kopplad till vårt historiska ursprung som betydelsefull handelsstad, hamn och kurort. Det är därifrån vi hämtar inspiration att bevara och utveckla vårt kulturarv, vår landsbygd och skärgård och våra unika miljöer i och omkring Söderköpings stadskärna.”

Kulturarvsprogrammet är långsiktigt och bör ses över under varje ny mandatperiod. Till programmet utformas årligen, i samband med budgetarbetet, en handlingsplan.

Söderköpings kommun

Kommunstyrelsen

Avd Information och kultur

Vad är kulturarv?

Riksantikvarieämbetet definierar kulturarv så här:

”Med kulturarv avses såväl materiella som immateriella uttryck. Det omfattar traditioner, idéer och värden som vi medvetet eller omedvetet övertar från tidigare generationer. Vad som betraktas som kulturarv förändras med tiden och är ett uttryck för samhällets skiftande värderingar. När kulturarvet skrivs i bestämd form är det underförstått att det innefattar en mångfald av kulturarv.”

Med kulturmiljö menas den av människan påverkade fysiska miljön. Det kan gälla allt från enskilda objekt till stora landskapsavsnitt. Kulturmiljön är en viktig del av kulturarvet.

Kulturarvsaktörer

Inom kulturmiljösektorn finns de offentligt finansierade aktörerna t ex Riksantikvarieämbetet, universiteten, länsstyrelser, regionala museer och kommuner. Inom kulturarvssektorn finns utöver kulturmiljösektorn offentligt finansierade arkiv, bibliotek, museer och utställningar. De brukar delas in i Arkiv, Bibliotek och Museer, förkortat ABM.

Utöver de offentligt finansierade aktörerna verkar många andra aktörer, ideella och privata.

Att välja kulturarv

Det är viktigt att förstå och tänka på att vi gör ett val inom kulturarvet, vi väljer vad vi vill spara och bevara, vad vi lyfter fram för att visa och berätta om. När det gäller det äldre materialet är det en slump vad som bevarats i jorden, men även här gör man vissa urval. Det senare materialet är sparad utifrån rådande ideal, social gruppering, kön etc.

Vår samtid tvingar oss att välja, det skulle vara helt omöjligt att spara allt ur den enorma flora av föremål, maskiner och företeelser som finns runt om oss. Förnysetakten är för hög. Men vi måste försöka bevaka och dokumentera delar av vår samtid och bevara kulturarvet på ett betryggande sätt. Det ställer stora krav på hur och vad man väljer för framtiden.

Vision och övergripande mål för kulturarvsarbetet

Vision

Söderköpings kulturarv är en stark, levande del av samhället med en medveten och engagerad satsning på kunskap och synlighet i alla delar av kommunens verksamhet.

Övergripande mål/Inriktning

Söderköpings kommun ska

- på egen hand och i samverkan med andra intressenter, vårda och bevara det kulturarv som utgör Söderköpings samlade historia
- aktivt medverka till att kulturarvet, både det materiella och det immateriella, görs känt och tillgängligt för invånare och besökare
- på olika sätt verka för att kulturarvet levandegörs och finns som en synlig och viktig del av dagens samhälle
- genom god samverkan med övriga aktörer inom kulturarvsområdet arbeta för kontinuitet och långsiktighet.

De olika aktörerna inom kommunen har sina naturliga ansvarsområden, men kommunstyrelseförvaltningen / Information och kultur har en samlande uppgift att arbeta för helhetens måluppfyllelse.

Kulturarv och tillväxt - Kulturturism

Intresset för kulturturism har vuxit stadigt på senare tid och representerar en allt större del av turismen. Besökaren/turisten vill uppleva, lära sig och ställer allt större krav på kvalitet och innehåll. En utpräglad turistort som Söderköping med en så lång och intressant historia förväntar man sig mycket av. Genom samarbete med näringslivet och genom att göra tydliga marknadsanalyser finns möjligheter att öka de turistekonomiska effekterna av kulturarvsbaserade besöksmål och kulturinstitutioner.

Inom kulturturismen är det viktigt att profilera sig. Söderköping har en naturlig profil i och med stadens storhetstid under medeltiden. Att stärka profilen som medeltidsstad ger ett mervärde till invånarna och ett ökat intresse för staden från turister och besökare. Profilen kan nyttjas av näringslivet i marknadsföring och till produkter.

Mål

- Att under 2009 starta arbetet med att skapa ett Medeltidscentrum och dra upp formerna för hur Söderköpings medeltid ska bli ett nationellt och internationellt besöksmål.

Kulturarvet i samhällsplaneringen

Kommunen har ansvaret för detaljplanering och bebyggelse. Bebyggelsen och infrastrukturen påverkar kulturmiljön. Det är därför viktigt att ha bra underlag i form av inventeringar och kulturmiljöprogram. Kulturarvsfrågorna bör ses som en tillgång i samhällsplaneringen och ska alltid integreras i alla planer; översiktsplan, detaljplan etc.

Mål

- Kommunen bör sträva efter att uppfylla Riksdagens beslut om landets miljömål. Miljömål nr 15 ”God bebyggd miljö” delmål 2- Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, säger att: ”Bebyggelsens kulturhistoriska värden ska senast år 2010 vara identifierade och ha en långsiktigt hållbar förvaltning.” Delmål 1 – Planering, där det bl a efterfrågas: ” hur kulturhistoriska och estetiska värden ska tas till vara och utvecklas” .

Kulturarvssamarbete

Inom Östergötland finns olika nätverk och samarbetsprojekt där Söderköping är en del, t ex Medeltidsprojektet Göta Rike, Kulturarv Östergötland. Samarbetet mellan kommunen och regionala aktörer som Östergötlands Länsmuseum, Linköpings Universitet och Länsstyrelsen bör utvecklas, så att det för parterna blir en naturlig del av kulturarvsarbetet.

Det löpande arbetet inom den kommunala kulturarvssektorn är i allmänhet väl definierad och avgränsad. Samråd kring historiska, kulturhistoriska, konstnärliga värden sker kontinuerligt. Den kulturhistoriska dokumentationen kan däremot ofta hamna mellan två stolar.

Mål

-Inom kommunen kan man ytterligare utveckla samarbetet mellan Kommunarkivet, Samhällsbyggnadskontoret, Information och Kultur, Kulturskolan och skolan.

- ”Kulturarv Söderköping” skapas, ett råd dit aktörerna inbjuds att delta två gånger per år för att samarbetet skall utvecklas och bli tydligare.

- Samarbetet mellan kommunen och nationella aktörer som Historiska museet och Riksantikvarieämbetet bör bli tydligare och ges fastare ramar.

Bevara och vårda

Med begreppet bevara finns ingen bortre tidsgräns. Att bevara och vårda vårt kulturarv är en förutsättning för att tillgängliggöra och levandegöra. Om man strävar efter att skapa ett intresse hos allmänheten och underlag för lönsamhet kring delar av kulturarvet ges ett incitament för vård och bevarande. Bevarandet är ett delat ansvar hos kommunala, regionala och statliga aktörer men också enskilda människor.

Biblioteket

bevarar och vårdar den lokalthistoriska litteraturen som uppträder i både tryckt och digital form samt den äldre samling böcker som hör till Läroverksbiblioteket och förvaras på Gamla Skolgatan.

Mål

- Ta fram en plan så att läroverksbiblioteket bevaras i ändamålsenliga lokaler

Kommunarkivet

bevarar, ordnar och vårdar de arkivhandlingar kommunen bevarar enligt arkivlagen och arkivreglementet. Det skall tillgodose allmänhetens rätt till allmänna handlingar, behovet av information för rättsskipning och förvaltning samt forskares behov. Handlingarna är till största delen på papper. Några möjligheter att bevara elektroniska handlingar finns inte. Arkivet ska förvaras i lokaler som skyddar mot brand, fukt- och vattenskador, skadedjur och obehörig åtkomst. Idag omfattar arkivet ca 900 hyllmeter. Dagens lokaler rymmer ca 1200 hyllmeter. Arkivet är uppdelat på två lokaler, Kommunhuset och Tingshuset. Det är bara Kommunhuset som är tillgängligt för forskning. Materialet i Tingshuset måste transporteras för att göras tillgängligt, vilket sliter på materialet.

Mål

- Ta fram en plan för kommunarkivet gällande ändamålsenliga lokaler, gärna i samverkan med andra intressenter verksamma inom området.
- Planera för hur kommunarkivet ska ta hand om det elektroniska materialet.
- Förbereda så att övertagande av företagsarkiv möjliggörs t ex Brunnsarkivet.

Kulturkontoret

Insamlar dokumentation i samarbete med Kulturarv Östergötland, Länsmuseum och Länsstyrelsen och andra samarbetspartners.

Mål

- Tillsammans med Riksantikvarieämbetet, Länsstyrelsen och Östergötlands länsmuseum vara drivande i att få till stånd skötselplaner för lämpliga fornminnesobjekt.
- Ansvara för att ta fram en vårdplan för de kommunägda kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna.

Kulturkontoret/Museer

Kommunen bedriver själv ingen museiverksamhet, men upplåter för närvarande lokaler till S:t Ragnhilds Gilles museum, stadshistoriska museet, och till Sankt Anna hembygdsförenings skärgårdsmuseum. Kommunen anser att det är viktigt med museer som speglar de olika geografiska kommundelarna och olika skeenden av historien. Hembygdsföreningarna gör här ett mycket viktigt arbete och kommunen vill stödja och samarbeta med hembygdsföreningarna på olika sätt.

Mål

- Genom samarbete med Länsmuseum bistå hembygdsföreningarna med råd och kunskap om hur var och en bäst löser bevarandefrågorna.
- Bevaka att insamling och bevarande även sker av nutidsmaterial. Uppmuntra till att samtidsdokumentationer utförs.
- Samverka runt en plan för tillgängliga lokaler för stadshistoriska museet.

Samhällsbyggnadskontoret

tar initiativ till bevarande av kulturmiljöer samt säkerställer vid behov bevarandekrav i framtagna detaljplaner. Avdelningen verkar för en god byggnadskultur och en god och estetiskt tilltalande stads- och landskapsmiljö.

Mål

- Ta fram en kulturmiljöplan i samarbete med Länsstyrelsen, Östergötlands länsmuseum, föreningar, markägare och näringsliv, där även de modernare kulturmiljöerna bevakas.
- Att alltid i planarbetet ta hänsyn till de kulturhistoriska aspekterna.

Tillgängliggöra

Kommunen har som viktig uppgift att sprida kunskap om kulturarvet och skapa ett intresse. Det kan ske genom föreläsningar, seminarier, utställningar, utbildning av särskilda grupper, studiecirklar, öppet hus, foldrar och broschyrer och hemsidan.

Kommunen ska hålla sig ajour med vad som händer regionalt och nationellt genom att delta i olika nätverk, grupper, seminarier och kurser.

Biblioteket

Biblioteket samverkar med lokalforskare, hembygdsföreningar, museer och studiecirklar för att göra inventeringar och annat material tillgängligt för alla dels i Lokalhistoriska rummet på biblioteket och dels via Internet. Biblioteket kompletterar successivt Lokalhistoriska rummets mediebestånd och genom ett brett kontaktnät av folkbibliotek och forskningsbibliotek kan man erbjuda fjärrlån av litteratur som inte finns på det lokala biblioteket.

I Lokalhistoriska rummet finns forskarplatser/studieplatser och personalen kan handleda i databasmaterialet.

Mål

- Med digital teknik tillgängliggöra fler kulturmiljöer, arkiv, samlingar som speglar kommunens historia.

Kommunarkivet

Kommunarkivets material är tillgängligt via den forskarplats som finns i Kommunhuset.

Mål

- Utveckla hemsidan med bl a kommunarkivets förteckningar och databaser.

Kulturkontoret

Kulturkontoret producerar tillsammans med andra kulturarvsaktörer informationsmaterial som broschyrer, skyltar, mobilguidningar om kulturmiljöer och olika historiska skeenden för målgrupper som turister, skola, kommuninvånare. Man producerar också utställningar och håller en utställningslokal tillgänglig för föreningar och enskilda samt ordnar föredrag i skilda ämnen omkring kulturarvet.

Mål

- Verka för att intressanta och lättåtkomliga fornlämningar skyltas och att marken röjs.
- Utveckla hemsidan till en kunskapsbank med kopplingar till hembygdsföreningarna, regionala och nationella kulturarvsaktörer.
- Samverka med Svenska kyrkan för att kyrkorna fortsatt ska hållas öppna.

Kulturkontoret/Museer

Mål

- Verka för att museernas samlingar görs tillgängliga för forskare och allmänhet via Internet alternativt genom databaser åtkomliga i Lokalhistoriska rummet.

Samhällsbyggnadskontoret

Inventeringar och byggnadshandlingar finns tillgängliga på samhällsbyggnadskontoret och i kommunarkivet.

Mål

- Verka för att göra materialet fullt ut tillgängligt från hemsidan.

Skolan

Samarbetar med de lokala och regionala kulturarvsaktörerna för att på olika sätt använda sig av kulturarvet i undervisningen.

Turistbyrå

Turistbyrå marknadsför kulturarvet genom olika kanaler; hemsidan, broschyrmaterial mm. Man utbildar auktoriserade söderköpingsguider, planerar och administrera guidningar och bokningar av grupper.

Mål

- Arbeta för att utbudet av guidningar ökar genom guidningar för flera olika målgrupper, inom flera ämnen och på flera språk.
- Marknadsföra fler besöksmål med kulturarvsanknytning utanför staden i samverkan med exempelvis hembygdsföreningarna.

Levandegöra

Att kulturarvet är tillgängligt är viktigt, men minst lika viktigt är att levandegöra det så att människor enkelt kan ta till sig traktens historia, känna stolthet över sin hembygd och förstärka sin identitet som söderköpingsbo. Besökare skall på ett lättsamt sätt kunna ta del av kulturarvet. Kulturturism är en ökande del av turismen och det är en målgrupp med krav på kvalitet och innehåll. Flera av nedanstående punkter skall utföras i samarbete mellan kommunen och lokala och regionala kulturarvsaktörer

Kommunarkivet

Mål

- I samarbete med andra aktörer lyfta fram arkivets unika dokument på olika sätt t ex genom utställningar och föredrag.

Kulturkontoret

Kulturkontoret samarbetar med och deltar i Söderköpings Gästabad, som får betecknas som det största kulturarvsevenemanget i staden med tydlig besöksnäringprägel. Kulturkontoret genomför också vid andra tillfällen tillsammans med andra aktörer dramatiseringar och prova-på-aktiviteter.

Mål

- Tillsammans med andra aktörer utveckla kulturarvspedagogiken.
- Utveckla programaktiviteter som dramatiseringar och ”Prova på aktiviteter” ytterligare inom olika områden och i olika samarbetsformer.
- Göra utställningar som är interaktiva.
- Göra interaktivt informationsmaterial.

Samhällsbyggnadskontoret

kan genom stads- och landsbygdsvandringar, föredrag, utställningar lyfta fram kulturmiljöerna i samarbete med andra kulturarvsaktörer.

Mål

- I mån av tid arbeta mer med publikinriktad verksamhet.

Skolan

kan genom att använda olika konstformer, t ex rollspel, musik, bild, levandegöra olika historiska händelser genom århundradena.

Turistbyrån

Turistbyrån erbjuder dramatiserade visningar och historiska guidningar. Turistbyrån har även ett samarbete med och engagemang i Söderköpings Gästabud.

Mål

- Samarbeta med teaterföreningar, hembygdsföreningar m fl om marknadsföring och utveckling av upplevelseturismen.

Kulturarvsaktörer i Söderköpings kommun

Här finns de nationella aktörerna som t ex Riksantikvarieämbetet och universiteten och de regionala som Östergötlands Länsmuseum och Länsstyrelsen, men merparten av arbetet görs på ett lokalt plan. Nedan följer en presentation av lokala kulturarvsaktörer, inte att förglömma att det finns en rad lokalhistoriker/privatpersoner utöver dessa.

Kommunarkivets verksamhet styrs av arkivlagen och det arkivreglemente Kommunfullmäktige har antagit. I arkivet finns framför allt handlingar från den kommunala verksamheten inom Söderköpings kommuns nuvarande gränser sedan 1863. Här finns också arkivhandlingar från enskilda arkiv, såsom privatpersoner och föreningar. Kommunarkivet är en del av stadens minne som allmänheten har rätt att ta del av (de allmänna handlingarna). Arkivlokalerna finns i Kommunhuset och Tingshuset och består av ca 900 hyllmeter som växer med ca 20 m per år.

Biblioteket samlar litteratur om Söderköping, bevakar och införskaffar nyutgivet material både i tryckt form och digitalt publicerat. Här finns det Lokalhistoriska rummet med litteratur, utställningar och tillgång till Internetdatorer, släktforskningsprogram och lokalhistoriska databaser.

Kulturkontoret har genom projektet KulturArkiv åren 2003-07 digitaliserat flera hembygdsföreningars samlingar samt kommunens egna och gjort sökbara databaser, möjliga att lägga ut på Internet. Avdelningen publicerar informationsbroschyrer, anordnar utställningar och föredrag,

insamlar dokumentation. Flera projekt görs i samarbete med Kulturarv Östergötland, Länsmuseum och Länsstyrelsen och andra samarbetspartners.

Turistbyrån arbetar med föra ut Söderköpings historia och kulturmiljöerna till besökare och invånare bl a genom guidningar, informationsmaterial i olika former samt genom hemsidan.

Samhällsbyggnadskontoret följer uppmärksamt utvecklingen inom kommunen och tar initiativ till bevarande av kulturmiljöer samt säkerställer vid behov bevarandekrav i framtagna detaljplaner. Avdelningen verkar för en god byggnadskultur och en god och estetiskt tilltalande stads- och landskapsmiljö.

Förskolan/skolan arbetar med att förmedla lokalhistoria till eleverna och är kanske främst en kulturarvskonsument genom att visa, förmedla och nyttja arkiv, bibliotek, museer, guidningar i undervisningen.

Arkivföreningen har ett 40-tal föreningar som medlemmar och förvaltar arkiv från ca 100 olika föreningar. Arkivet förvaras i Stinsen. www.olfa.nu

Engelholms Bygdegårdsförening startade i slutet av 1980-talet och har ca 270 medlemmar. Man har inga samlingar eller något museum utan dokumenterar bygden genom studiecirkelar, bl a finns en torpinventering. Man har digitaliserat lärarinnan Ingrid's dagböcker, som kommer att göras tillgängliga på nätet.

Gårdeby hembygdsförening startade 1979 och har 75 hushåll som medlemmar. Föreningen har inga föremålssamlingar eller något museum. Verksamheten har skett bl a i studiecirkelform som dokumenterat torp och föremål i bygden. Man har också en slätteräng.

Hembygdsföreningen Vikingarna, Skällviks sn, startade 1931 och har ca 180 medlemmar. Man har en musebyggnad med föremål som dock inte är öppen för allmänheten än. Större delen (750) av föremålsbeståndet är katalogiserat och fotograferat digitalt. Databasen kan komma att göras tillgänglig. Föreningen har även gjort en torpinventering, en lanthandelsinventering samt gjort intervjuer. Bland de utgivna böckerna märks "Saga och Sanning om Sankt Anna och Skällvik" och "Börrumsbilder".

har man dokumenterat gruvdriften och rekonstruerat Nartorp gruvor i en modell. Intervjuer, kulturminnesinventering av Nartorp-Trärum samt en enklare torpinventering har gjorts. Föreningen har en hemsida med bilder, kartor, historik och intervjuer. Hemsida: www.nartorp.se

Sankt Anna hembygdsförening startade 1990 och har ca 480 medlemmar. Föreningen driver ett museum i Tyrislöt, öppet under sommaren där man visar skärgårdsbornas historia och levnadsvillkor. Samlingarna omfattar ca 1000 katalogiserade föremål samt ett mindre antal bilder. Katalogen är digital och föremålen är fotograferade digitalt. Föreningen innehar även privata dagböcker, brevsamlingar och filmer. Man har även gjort intervjuer, gett ut skrifter och har dokumenterat t ex barnmorskor i skärgården samt Aspöja.

Hemsida: <http://web.telia.com/~u12108546/>

S:t Ragnhilds Gille startade 1918 och är en hembygdsförening framför allt för staden med ca 1000 medlemmar. Föreningen driver ett museum på Gamla Skolgatan i Söderköping som delvis är öppet sommartid. Samlingarna omfattar ca 2400 föremål, ett arkiv med bl a Söderköpings Brunns arkiv och tidningslägg från Söderköpingsposten, Söderköpings Tidning och Söderköpings Nya Tidning samt en fotosamling omfattande drygt 10 000 glasplåtar. Man ger ut en årsbok varje år sedan 1922. Föremåls- och fotosamlingen finns i en databas och är fotograferad digitalt. Föreningen har en hemsida med bilddatabasen utlagd. Hemsida: www.stragnhildsgille.se

Västra Husby genealogiska förening har ett 50-tal medlemmar och sysslar huvudsakligen med släktforskning vilket även innefattar förfäderna och boplatsens historia. Föreningen har gjort en soldattorpinventering av soldater och deras familjer i V Husby. Det har även gjorts intervjuer med personer från bygden som finns utlagda på hemsidan. Hemsida: www.vhgf.com

Västra Husby hembygdsförening har ca 65 medlemmar och bildades 1999. Föreningen har deltagit i VHGF:s soldattorpsinventering och i byinventeringar. Framöver kommer föreningen att genom olika studiecirkelar fortsätta kartlägga sin hembygd.

Östra Ryds hembygdsförening startade 1976 och har ca 200 medlemmar. Föreningen har en ryggåsstuga från 1700-talet, Hagstugan, som flyttats från Boda till kyrkan med komplett inredning och ett museum i Hållsta som är öppet vissa dagar sommartid med brukssamlingar från bygden. Samlingarna omfattar ca 700 föremål som är katalogiserade och fotograferade digitalt och finns i en sökbar databas på hemsidan. Man har även en kartsamling och fotosamling. Föreningen har också gjort en inventering av soldattorp och ska fortsätta med kvarnar och sågverk samt torpbebyggelse. Det finns också bandade intervjuer som skall överföras till digitalt medium. Hembygdsföreningen skall fortsätta inventera Ö Ryds industri- och infrastruktur under 1900-talet och ekonomibygnader. Hemsida: www.ostraryd.se

Röjningsarbete på ett gravfält i Hov, Mogata.

Flerbostadshus i Eriksvik från tidigt 1960-tal.

Thorönsborgs herrgård / slott.

Kulturlandskapet på Aspöja.

Söderköpings historia

Söderköping har en lång och intressant historia. I korsningen mellan Storån, som rinner ut i Östersjön, och vägen till Kalmar växte en storstad fram under tidig medeltid. Söderköping kom att bli en av landets viktigaste hamnstäder under medeltiden och 1500-talet. Stegeborgs slott utgjorde ett effektivt lås och skydd sjövägen ända till 1700-talets början, med möjlighet till kontroll av handeln.

Den medeltida staden

Staden anlades i början av 1200-talet efter en fastställd stadsplan. Planen som består än idag var indelad i tre ”kvarter” med en huvudgata i vardera, som utgick från rådhusorget. Torget var stadens centrala punkt, bebyggt med ett rådhus från 1200-talet där stadens styrelse höll sina möten. Intill låg hamnen och kajen för omlastning, så torget var också handelns centrala plats. Den medeltida staden hade kungsgård, fyra kyrkor, kloster, helgeandshus, hospital, sjölahus, flera kapell, skolor, badhus och under kortare tid tryckeri och mynthus – allt en större medeltida stad skulle innehålla.

Omlandet

Söderköpings omland har en historia som sträcker sig från stenåldern och framåt. Det finns relativt gott om lämningar från bronsåldern utmed större vattendrag och vägar, men tyngdpunkten under förhistorisk tid, ligger på järnåldern. Här finns lämningar i form av stora gravfält, fornborgar, runstenar m m. Omlandet i öster var ett skärgårdsområde där fisket dominerade, senare tillkom sjöfart, västerut var en jordbruksbygd som försåg staden med proviant. Under medeltiden byggdes landsbygdens kyrkor och så gott som samtliga kvarvarande kyrkor (utom Börrum som fram till 1700-talet tillhörde Mogata sn) har medeltida anor.

Storhetstid och tillbakagång

Stadens verkliga storhetstid var under medeltiden och 1500-talet. Storpolitiska händelser avlöste varandra här och under 1580-talet fanns landets rikaste borgare i staden, trots krig, plundringar och pålagor. Söderköping var av vida större betydelse än grannstaden Norrköping. Men redan nästa århundrade blir Söderköping en småstad, utan större betydelse. Landhöjningen gör hamnen obrukbar till de allt större handelsfartygen, samtidigt som den statliga proviant- och varuhusorganisationen flyttades till Norrköping och den nybyggda kungsgården där. Utrikeshandeln påverkades av var det fanns proviant och därmed fick Norrköping rollen som hamnstad.

1700-talet och Brunnen

Söderköping blev en småstadsidyll med handel, hantverk och jordbruk som huvudnäringar. Här startades visserligen en rad manufaktur, på 1600-talet t ex linneväveri och tvålverk, på 1700-talet tobaksspinnerier, sidenbandsfabrik, stärkelsefabrik, bomullsspinneri, klädesväveri, tröj-, möss- och strumpfabriker, färgerier, men allt i blygsam omfattning. En viss uppryckning av staden skedde i och med grundandet av Söderköpings Brunn 1774. Brunnsdrickning hade förekommit här sedan 1718, men nu blev det en riktig vattenkuranstalt med kungliga privilegier. Ett rikt socialt liv utvecklades kring brunnsdrickningen.

1800-talet och Kanalen

Ännu ett lyft för staden var anläggandet av Göta Kanal, som var färdig 1832. Kanalbygget medförde att en halv stadsdel försvann, husen fick flyttas eller rivas, och det mesta av S:t Ilians kyrkoruin och kyrkogård grävdes bort. Kanalen, som man fått i hård konkurrens med Norrköping, kom dock inte att bli den viktiga transportled som Söderköping hoppats på. Landtransporterna blev snart viktigare och mellan 1893 och 1966 gick järnvägen hit.

Industrialisering

Näringslivet under 1800-talet domineras fortfarande av jordbruk och hantverk. Några hantverk drevs mer industriellt som ett par repslagerier, garverier och färgerier. Någon verklig industrialisering kan man knappast tala om före 1940. Då anlades Evaporator (senare Svenska Fläktfabriken). 1962 kom Macroplast från Stockholm hit och 1964 flyttade Fix trikåindustri hit från Norrköping.

Befolkningsutvecklingen

Säkra invånarantal har vi från 1700-talets mitt då ca 800 personer var mantalsskrivna här. Troligen hade befolkningstalet mer än halverats sedan medeltiden. Hundra år senare är invånarantalet 1250 och efter ytterligare hundra år är invånarantalet ca 3000.

Söderköpings kommun bildades av en sammanslagning av Söderköpings stad, Stegeborgs kommun och Aspvedens kommun – sammanslagningen var genomförd 1974.

Idag 2009, bor ca 7 000 i staden och knappt 14 000 i hela kommunen.

Källor

Söderköpings historia Tiden 1568-1690, Björn Helmfrid, 2001

Söderköpings historia, Sven Ljung, 1949

Ur Sparbanken i Söderköping 1851-1951: Sven Ljung, Gunnar Hoppe, Sigurd Erixon

Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister

Kulturmiljöer i Söderköpings kommun – några exempel

I kommunen finns många intressanta och skyddsvärda miljöer. Nedan följer kulturmiljöer ur boken ”Natur Kultur miljöer i Östergötland” utgiven av Länsstyrelsen 1983 där 57 områden listas samt ett antal broar, skolor, missionshus och kvarnar. De senare är inte medtagna nedan. Därefter följer ett utdrag ur Länsstyrelsen beskrivning av de områden inom kommunen som är av ”riksintresse” samt en lista över byggnadsminnen i kommunen (Länsstyrelsen, 2007). I Östergötlands Läns museums inventeringar av t ex stadsmiljön, broar, tingshus, etc. finns fler enskilda objekt, (se bil 4).

Ur Natur och Kultur Miljöer i Östergötland 1983

Börrium

Sjögerums gård

Gibbenäs gård

Börrium kyrkomiljö

Drothem

Loddbyskanalmiljö

Vennebergas kanalmiljö

Karlsborgs kanalmiljö

Mariehovs kanalmiljö, herrgård

Duvkullens kanalmiljö, fornlämningar

Klevbrinken, kanalmiljö

Spetalens lämningar av hospitalet, prästgård, fornlämningar

Lund, by

Ramunderborgens fornborg

Drothem o S:t Laurentii

Stadskärnan

Söderköpings hamn, kanalmiljö

Tegelbruket, kanalmiljö

Gårdeby

Göstorps gård

Ekhamras ryggåsstuga

Spolstads gård

Gårdeby kyrkomiljö

Mogata

Djursnäs, prästgård, fornlämningar

Husby, säteri, fornlämningar

Mogata kyrkomiljö

Stora Sörby gård

Hösterum, rusthåll

Sankt Anna

Korsnäs, kyrkoherdeboställe

S:t Anna kyrkomiljö – Herrborums säteri

Torönsborgs herrgårdsmiljö

Engelholms säteri

Vänsö, by

Vrångö, by

Äspholm, by

Skällvik

Skällvik – Stegeborgs kyrkomiljö, herrgård,

slottsruin, borgruin

Segeborps kuströsemiljö

Nartorp – Botentorps kuströsemiljö

Ugglekullens gård

Bråta, by, fornlämningar

Skönberga

Viggeby, säteri, fornlämningar

Skönberga – Ljunga, kyrkbyn, fornlämningar

Bolltorps herrgård, fornlämningar

Skälboö, säteri

Västra Husby

Korssätter säteri

V Husby – Hylinge, fornlämningar, Göta Virke,

Hylinge herrgård, Tvärdalen

Pålstorps parstuga

Korskullens parstuga

Lilla Snövelstorps-Norrbo, kanalmiljö och Norrbo gård

Klämman, Kanalmiljö

Gäverstads kanalmiljö, fornlämningar, gård

Östra Ryd

Olerums by

Björkviks säteri

Syttorps gård

Hummelsäter gård

Kil gård

Ö Ryd kyrkomiljö

Viby gård

Tåby gård

Hällerstads gård

Områden av Riksintresse

Göta Kanal (delen i S:t Laurentii och Västra Husby socknar)

Kommunikationsmiljö med landets främsta kanalmiljö (utförd 1810-32), av stor teknikhistorisk betydelse och med dominerande läge i omgivande landskap. I området ingår även: Järnåldersgravfält vid Gäverstad och på Duvkullarna. De större gårdarna Norrbro med ekonomibyggnad, Gäverstad, Mariehov.

Uttryck för riksintresset:

Kanalmiljö genom Söderköpings kommun med omgivande landskap och bebyggelse. Slussvaktarboställen. De planterade alléerna ger kanalen en parkliknande karaktär. Skeppsdockan med tillhörande byggnader vid Klevbrinken.

Björkviks herrgård (Östra Ryds sn)

Herrgårdsmiljö i skogsbygd med intressant välbevarat bygnadsbestånd.

Uttryck för riksintresset:

Timrad huvudbyggnad från 1600-talets mitt med karolinsk prägel och unik fatbursbyggnad troligen från 1500-talet. Ekonomibyggnader, bla en saltbod.

Västra Husby (Västra Husby sn)

Den förhistoriska försvarsanläggningen ”Götavirke” som är helt unik inom landet. (Fornlämningsmiljö). I området ingår även: Hylinge 1700-tals herrgård med välbevarat sengustavianskt bygnadsbestånd.

Uttryck för riksintresset:

De 3,5 km respektive 2 km långa försvarsvallarna som bildar ”Götavirke” ligger i gränsskogen Aspveden som skiljer centrala Östergötland från kustlandet. Anläggningen är troligen från järnåldern.

Söderköping

Småstad belägen vid en uppgrundad havsvik och betydelsefull vattenled, som i planmönster, dominerande kyrkobyggnader och bebyggelsekaraktär ger en bild av en av hög- och senmedeltidens viktigaste städer. I området igår även: Söderköpings brunn som anlades 1718 vid den sedan gammalt kända Sankta Ragnhilds källa. Ett avsnitt av riksintresset Göta kanal, med kanalfära, kajer, sluss och hammagasin. Flerbostadshus och privatvillor från sekelskiftet 1900 samt ett egnahemsområde i den östra delen.

Uttryck för riksintresset:

Det i stort sett oförändrade medeltida gatunätet, den äldre tomtstrukturen, kyrkorna och deras dominerande roll i stadsbilden samt medeltida profanbyggnader, källare och andra lämningar. Den förindustriella stadens småskaliga träbebyggelse med gårdar och ekonomibyggnader. Stadens siluett och kontakten med vattnet, Ramunderberget och det omgivande landskapet.

Skönberga (Skönberga sn)

Odlingslandskap med talrika fornlämningsmiljöer och medeltida kyrka. (Kyrkmiljö).

Uttryck för riksintresset:

Ljunga gravfält med ca 100 anläggningar, företrädesvis från brons- och järnålder. Välbevarad romansk kyrka, prästgårdar från tre skilda epoker: 1600-, 1700- och 1800-talet. 1800-talsprästgården med omgivande parkanläggning ligger på ett järnåldersgravfält.

Väsö (Sankt Anna sn)

Skärgårdsmiljö med välbevarad bybebyggelse.

Uttryck för riksintresset:

Utspridd och terränganpassad bybebyggelse, i huvudsak från 1800-talets senare hälft men även en loftbod och två bostadshus från 1700-talet. Båtvarv och såg.

Thorönsborg (Sankt Anna sn)

Herrgårdsmiljö av medeltida ursprung med välbevarad 1700-talsbebyggelse i dominerande läge.

Uttryck för riksintresset:

Mangårdsbyggnaden är uppförd på 1750-talet efter ritningar av C Hårleman. Orangeri, ridhus, ekonomibygnader och arbetarbostäder. Gården hette på medeltiden Drag, vilket syftar på båtdragningsplats.

Engelholm (Sankt Anna sn)

Herrgårdsmiljö i S:t Anna inre skärgård, med välbevarad karolinsk träherrgård.

Uttryck för riksintresset:

Huvudbyggnad från tiden kring år 1700 samt ett stort antal ekonomibygnader och arbetarbostäder, en del från 1700-talet. Barockpark samt allé.

Stegeborg - Skällvik (delen i Skällviks sn)

Kustbundet slottslandskap och herrgårdslandskap med lämningar efter två strategiskt belägna medeltida borganläggningar av stor politisk och militärhistorisk betydelse. (Borgmiljö).

Uttryck för riksintresset:

Borgarna är strategiskt anlagda för att kontrollera inloppet från havet till Östergötland. Kungamaktens imponerande Stegeborgs slottsruin och Linköpingsbiskoparnas Skällvik. Skällviks medeltida kyrka, under 1500-talets slut omgestaltad av Johan III. Stegeborgs herrgård med huvudbyggnad från början av 1800-talet.

Slott avsåg ursprungligen en byggnad i kunglig eller statlig ägo med representativa funktioner. Numera kan även en större herrgårdsbyggnad av hög arkitektonisk kvalitet kallas slott.

Herrgård, herresäte är en större lantegendom med ståndsmässig bebyggelse, Med herrgård avses såväl egendomen (godset) som karaktärsbyggnaden (corp de logis).

Säteri, sätesgård var ursprungligen en lantegendom ägd och bebodd av en frälseman som genom adelns privilegier fått sin jord befriad från skatt. Säteriet var huvudgården i ett komplex av spridda fräsegårdar. Efter adelsprivilegiernas upphörande på 1800-talet används ordet säteri om äldre, stora lantgårdar.

Fatbur, fatabur är ett hus eller rum där man förvarade kläder och annan dyrbar egendom. Fatburen gjordes så säker som möjligt. Om det var ett separat hus fanns alltid ett loft avsedd till försvar.

Gårdeby (Gårdeby sn)

Fornlämningsrikt odlingslandskap kring Gårdeby sockencentrum. (Fornlämningsmiljö).

Uttryck för riksintresset:

Omfattande stensträngssystem, tillhörande boplatser och gravfält i huvudsak från äldre järnålder. Byar och gårdar med välbevarad bebyggelse av företrädesvis 1800-talskaraktär. 1100-talskyrka, prästgård från 1700-talet, skola och f.d. kommunalhus.

Byggnadsminnen 2007

Korsnäs Prästgård, Sankt Anna Socken
Thorönsborgs herrgård, Sankt Anna sn
Engelholms herrgård, Sankt Anna sn
Blomqvistska huset, Söderköping
Husby herrgård, Mogata sn
Ekenstugan, Ämtevik, Sankt Anna sn
Garvargården, Söderköping
Björkviks herrgård och fatbur, Ö Ryds sn
Söderköpings rådhus, Söderköping
Hylinge herrgård, Västra Husby sn
Kung Johan 3, Söderköping
Braskens hus, Söderköping

Källor till Kulturarvet Söderköping **Kulturmiljöinventeringar**

Östergötlands Länsmuseum

Byggnadsinventering kvartersvis 1972
Byggnadsinventering Stadsområdet 1970, 74, 76
Byggnadsinventering Området N om Storån 1970
Byggnadsinventering Området S om Storån 1970
Byggnadsinventering Stadsägor, Borggård, Brokvarn 1988
Byggnadsinventering Enskilda objekt Kv K, M, V och P 1987
Byggnadsinventering Stadsområdet revidering 1988
Gårdsmiljöinventering 1986
Byggnadsinventering Modernismen, 1945-1975
Broar, 1978
Byggnadsinventering sockenindelad, 1950-54
Frikyrko- arbetar- och nykterhetsrörelsens lokaler, 1978
Göta Kanal Östgötadeln, slussbostäder m m, 1975-76, 1995
Järnvägsmiljöer, 1979
Kulturhistoriskt värdefull bebygg RAÄ, 1948
Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, 1950-54
Kulturminnen/miljöer, 1970
Kronogårdar i Ög, 1938, 1943
Kvarnar, 1978
Kyrkomiljöer, 1979
Kyrkor invent. natursten i fasader 1992, 1993
Milstenar och vägstenar
Prästgårdar, 1929, 1978-79, 1984-85
Prästgårdsmiljöer, 1978
Runvårdsinventering, 1985
Rundlogar, 1991
Skolor, 1978
Tegelbruk, 1984-86
Vägar, 1978

Riksantikvarieämbetet

kulturmiljösök: www.kms.raa.se/cocoon/kulturmiljosok/enkel_sok.html

Inventering av Kyrkor

Byggnadsminnen

Inventering av Tingshus och Rådhus

Fornminnesinventering

Skog och historia inventeringar tillsammans med Skogsstyrelsen

Rapp. Medeltidsstaden 5 (1978), 18 (1980), 19 (1980), undersökningsrapp.

Länsstyrelsen

Fornminnesinventering i Gudruns fotspår 2005 - 2006

Östergötlands ängs- och betesmarker 2002-2004

Milstolpar i Östergötland

Kulturhistorisk inventering av Östergötlands skärgård

Förteckning av Riksintresse Söderköpings kommun

Förteckning av Byggnadsminnen Söderköpings kommun

Natur Kultur miljöer i Östergötland, 1983, Naturvårds- o kulturminnesprog.

Samhällsbyggnadskontoret

Bebyggelseinventering på landsbygden 1987

Bebyggelseinventering V Husby 1988

Gårdsmiljöinventering 1986

Landsbygdsinventering Bubbetorp, Ö Ryd 1989

Söderköpings innerstad miljöregler

Kulörprogram Söderköpings innerstad 1994

Riktlinjer offentlig utemiljö Söderköpings innerstad

Skyltprogram Fixområdet 2001

Skyltprogram innerstaden 2002

Hembygdsföreningarnas inventeringar

Torpinventering Gårdeby hbf

Torpinventering Sankt Anna hbf

Soldattorp 1684-1901, Ö Ryd hbf, tryckt

Torpinventering ej heltäckande Nartorp- Börrums hbf

Gruvmiljöer Nartorp-Börrum hbf

Kulturminnesinventering Nartorp-Trärum 2001, 2003, Nartorps hbf

Torpinventering Västra Husby Genealogiska förening

Arkiv och Bibliotek

Exempel på där Söderköpingsmaterial finns.

Sverige

Riksarkivet (med bl a Diplomatariet) www.statensarkiv.se
Statens Lantmäteriverk (kartor) www.lantmateriet.se
Uppsala Universitetsbibliotek (Palmsköldska saml.) www.ub.uu.se
Kungliga Biblioteket www.kb.se
Universitetens bibliotek
Krigsarkivet www.statensarkiv.se
SVAR (bl a brandförsäkringsverkets arkiv), www.svar.ra.se
Vitterhetsakademiens bibliotek www.raa.se
Arkitekturmuseet (ritningar, foto) www.arkitekturmuseet.se
Postmuseum (foton och brev) www.postmuseum.posten.se
Nordiska Museet (bl a hantverk, folkminnen) www.nordiskamuseet.se
Tekniska museet www.tekniskamuseet.se
Sjöhistoriska museet (foto, ritningar) www.sjohistoriska.se

Östergötland

Linköpings stadsbiblioteks Östgötasamling
Landsarkivet, Vadstena www.statensarkiv.se
Enskilda företags arkiv t ex Göta kanalbolag AB www.gotakanal.se
Norrköpings Stadsarkiv (bl a företagsarkiv) www.norrkoping.se/organisation/kommunstyrelsen/kskontor/admin/stadsarkiv/index.xml
Östergötlands Länsmuseum www.ostergotlandslansmuseum.se
Norrköpings stadsmuseum (fotosamling) www.norrkoping.se/kultur-fritid/museer/stadsmuseum/
ÖLFA gårdsarkiv inventering, förteckningar över arkiv www.olfa.nu

Söderköping

Kommunarkivet, Söderköping www.soderkoping.se
S:t Ragnhilds Gille (t ex Brunnsarkivet) www.stragnhildsgille.se
Söderköpings Arkivförening (enskilda föreningar o företags arkiv.)
www.olfa.nu
Engelholms bygdegårdsförening (frk Ingrid's dagböcker bl a)
Nartorp Börrens hbf www.nartorp.se
Sankt Anna hbf <http://web.telia.com/~u12108546/>
Vikingarna hbf
Östra Ryds hbf (kartor, foto) www.ostraryd.se
Söderköpings Stadsbibliotek, Lokalhistoriska rummet www.soderkoping.se/bibliotek

Museer

Exempel på där Söderköpingsmaterial finns.

Sverige

Statens Historiska museum (föremål från stenålder-medeltid, lösfynd och från arkeologiska undersökningar samt kyrkoinventarier) www.historiska.se

Kungliga Myntkabinettet, www.myntkabinettet.se

Nordiska Museet (föremål från 1523 och framåt)

www.nordiskamuseet.se

Tekniska museet www.tekniskamuseet.se

Vin- och sprithistoriska museet (t ex Rehnbergs vin- och sprithandel) www.vinosprithistoriska.se

Östergötland

Östergötlands Länsmuseum (huvudsakligen söderköpingsföremål från arkeologiska utgrävningar) www.ostergotlandslansmuseum.se

Norrköpings Stadsmuseum (Föremål från Fix, idrottspriser, klädesplagg) www.norrkoping.se/kultur-fritid/museer/stadsmuseum/

Norrköpings Brandkårmuseum www.brandkarsmuseum.se

Söderköping

S:t Ragnhilds Gille www.stragnhildsgille.se

Hembygdsföreningen Vikingarna

Sankt Anna hembygdsförening, <http://web.telia.com/~u12108546/>

Östra Ryds Hembygdsförening, www.ostraryd.se

Nartorp-Börums Hembygdsförening www.nartorp.se

Söderköpings kommun (läroverksbiblioteket) www.soderkoping.se

Bildlista:

Omslag - utsikt fr Ramunderberget. Foto: MSL=Monica Stangel Löfvall

Sid 2 Gästabudsbesökare Foto: TP= Thomas Petterson www.tpfoto.se

Sid 4 Skålgropar från Bronsåldern i Viggeby. Foto: Mattias Schönbeck, Länsstyrelsen. Nyare föremål: förkläde ur Sankt Anna hbf samlingar, fotvårdsprodukt, hbf Vikingarna. Foto: KA= KulturArkiv.

Sid 5 Kanalskelett i utställning i samarbete med Länsmuseum. Foto: MSL

Sid 6 Gästabudsfolk på Storgatan. Foto: TP

Sid 7 Eckerbergsgården, Viggeby fornlämningsområde, enda kvarvarande fabriksskorstenen, Fixområdet. Foto: MSL. .

Sid 8 Kommunarkivet. Foto: TP. Bok från läroverksbiblioteket. Foto: KA

Sid 9 Interiör från Sankt Anna Skärgårdsmuseum. Foto: TP

Sid 10 Lokalhistoriska rummet på biblioteket, Kulturkontorets hemsida om Söderköpings historia. Foto: MSL

Sid 11 Kulturhistoriska skyltar "Kanalgrävare" resp "Söderköping under våra fötter". Foto: MSL

Sid 12 Prova-på-riddare, rollspel i kulturskolan. Foto: MSL

Sid 13 Gästabudet o dramtiserad visning med biskop Brask Foto: TP

Sid 14 Osteolog från Länsmuseum undersöker skelett i kanalen. Foto: MSL

Sid 15 Skåp hbf Vikingarna, tjärpyts Sankt Anna hbf. Foto: KA

Sid 16 Interiörer från Stadshistoriska museet (S:t Ragnhilds Gille) och Ö Ryds hembygdsmuseum. Foto: KA

Sid 17 Foto: T.v.ö. Mattias Schönbeck, t.v.u. MSL, t.h. Göran Grimsell, Samhällsbyggnadskontoret.

Sid 18 Stegeborgs slottsruin. Foto: TP

Sid 19 Storgatan. Foto: TP

Sid 24 Läroverksbiblioteket. Foto: KA

Sid 25 Stickmaskin från Fix trikåfabrik, Norrköpings Stadsmuseum. Foto: Norrköpings Stadsmuseum.

